

Saimaan ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysala Lappeenranta
Hoitotyön koulutusohjelma

Laura Korhonen

Lapsi vanhemman päihdeongelman varjossa – systemaattinen kirjallisuuskatsaus

Opinnäytetyö 2014

Tiivistelmä

Laura Korhonen

Lapsi vanhemman päihdeongelman varjossa – systemaattinen kirjallisuuskatsaus, 27 sivua, 1 liite

Saimaan ammattikorkeakoulu, Lappeenranta

Sosiaali- ja terveysala

Hoitotyön koulutusohjelma

Ohjaaja: lehtori Tuula Juvakka

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli kuvata vanhemman päihdeongelman vaikutuksia lapseen systemaattisen kirjallisuuskatsauksen keinoin. Pääteillä tarkoitetaan tässä työssä alkoholia ja huumeita ja lapsella alle 18-vuotiasta. Työssäni etsittiin vastauksia seuraaviin kysymyksiin: 1) Kuinka vanhemman päihdeongelma vaikuttaa lapsen psyykkiseen hyvinvointiin? 2) Kuinka vanhemman päihdeongelma vaikuttaa lapsen sosiaalisiin suhteisiin? 3) Kuinka vanhemman päihdeongelmasta kärsivää lasta voi tukea? Tavoitteena oli koota tietoa, jota sosiaali- ja terveysalan opiskelijat ja työntekijät voivat hyödyntää opinnoissaan ja työssään.

Aineisto on koottu Medic-, Melinda- ja Arto -tietokantoja hyödyntäen. Sisäänotto- ja poissulkukriteerejä käyttäen löytyi julkaisuja, joista valittiin kolme väitöskirjaa ja kaksi pro gradu -tutkielmaa.

Tuloksista käy ilmi, että vanhemman päihdeongelma herättää lapsessa monenlaisia tunteita ja lapsi voi kokea vanhempansa muun muassa välinpitämättömänä. Perheenjäsenten roolit ovat usein myös poikkeavat. Päihdeongelma vaikuttaa lapsen ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen, minkä lisäksi lapsen muut sosiaaliset suhteet voivat heikentyä. Aineistosta nousee myös esille se, että neuvoloissa ei oteta puheeksi tarpeeksi usein vanhempien päihteiden käyttöä, vaikka se kuuluu yleisiin suosituksiin. Lapset toivovatkin perheen ulkopuolisten aikuisten, myös sosiaaliviranomaisten, puuttuvan perheen tilanteeseen herkemmin, vaikka heidän puuttumista tilanteeseen toisaalta pelätään huostaanoton takia.

Jatkotutkimusaiheena voisi olla päihdeongelman aiheuttamat muutokset parisuhteeseen tai perheeseen, jolloin asiaa tarkasteltaisiin päihteitä käyttävän ihmisen puolison näkökulmasta. Seuraavissa tutkimuksissa voisi myös huomioida, onko perheessä äidin ja isän päihteiden käytöllä eroavaisuutta.

Asiasanat: kirjallisuuskatsaus, päihde, vanhemmuus

Abstract

Laura Korhonen

Children Living in the Shadow of Parents with Substance Abuse Problems, A Systematic Literature Review, 27 pages, 1 appendix

Saimaa University of Applied Sciences, Lappeenranta

Health Care and Social Services, Degree Programme in Nursing

Instructor: Senior Lecturer Tuula Juvakka

The purpose of this thesis was to describe the parent's substance abuse problems and the effects on children by using a systematic literature review. In this thesis intoxicants meant alcohol and drugs, and children means people under 18 years of age. The research questions were the following: 1) How parent's substance abuse problem affect child's psychological well-being? 2) How parent's substance abuse problem affects the child's social relationships? 3) How might children of substance abusers be supported? The aim was to gather information which students and employees can use in health care and social services.

The research material of this thesis has been gathered from Medic, Melinda and Arto databases. By using inclusion and exclusion criteria, publications were found and three dissertations and two master's theses were chosen for this thesis.

According the material, the child may feel a variety of emotions because of parental substance abuse problems, and the child may feel the parents do not care for them. Roles of family members are often also abnormal. Substance abuse problems affect the child and parent interaction, in addition to the child's other social relationships. In the clinics, the question of parental substance abuse is not dealt with often enough, although it is a part of the general recommendations. Children hope that adults and even social services notice family situations better even though they fear being taken away from their parents.

In the future it would be useful to examine how substance abuse problem affects couple relationships or families. The perspective would be from the non-abusive spouse. It would be also interesting to examine if there are differences between mother and father when they have problems with alcohol or drugs.

Key words: systematic literature review, intoxicant, parenthood

Sisältö

1	Johdanto.....	5
2	Päihteet.....	7
2.1	Alkoholi.....	7
2.2	Huumeet.....	8
3	Päihteet ja vanhemmuus.....	9
3.1	Vanhemmuus.....	9
3.2	Kiintymyssuhde.....	10
3.3	Lapsi ja vanhemman päihdeongelma.....	10
4	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite.....	11
5	Opinnäytetyön toteutus.....	12
5.1	Systemaattinen kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä.....	12
5.2	Aineiston valinta.....	13
5.3	Tiedonhaku.....	14
5.4	Sisällönanalyysi.....	17
6	Tulokset.....	18
6.1	Kuinka vanhemman päihdeongelma vaikuttaa lapsen psyykkiseen hyvinvointiin?.....	18
6.1.1	Vanhemman päihdeongelman herättämät tunteet lapsessa.....	18
6.1.2	Vanhemman käytös lapsen näkökulmasta.....	18
6.1.3	Perheen ristiriitaiset roolit.....	19
6.2	Kuinka vanhemman päihdeongelma vaikuttaa lapsen sosiaalisiin suhteisiin?.....	20
6.3	Kuinka vanhemman päihdeongelmasta kärsivää lasta voi tukea?.....	20
6.3.1	Ennaltaehkäisy ja varhainen puuttuminen.....	21
6.3.2	Päihdeongelman puheeksiotto.....	21
7	Luotettavuus ja eettisyys.....	22
8	Pohdinta.....	23
	Lähteet.....	26

1 Johdanto

Opinnäytetyöni käsittelee vanhemman päihdeongelman vaikutuksia lapseen. Tarkoituksena on kuvata, kuinka vanhemman päihdeongelma vaikuttaa lapsen psyykkiseen hyvinvointiin, kasvuun ja kehitykseen sekä millaisia vaikutuksia sillä on lapsen sosiaalisiin suhteisiin. Tarkastelen myös keinoja, joilla vanhemman päihdeongelmasta kärsivää lasta voisi tukea. Tavoitteena on koota systemaattisen kirjallisuuskatsauksen keinoin tietoa, jota sosiaali- ja terveysalan opiskelijat voisivat hyödyntää opinnoissaan ja työntekijät työssään auttaessaan perheitä, joissa vanhemmalla on päihdeongelma.

Vanhemman päihdeongelma koskettaa koko perhettä ja erityisesti lapsia. Päihdeiden väärinkäyttö ja siihen liittyvä väkivaltaisuus ovat yleisimpiä syitä lasten huostaanottoihin. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2011.) Suomessa on arviolta jopa yli 100 000 lasta, jotka kokevat vanhempiansa päihdeiden käytön häiritseväksi. Tästä huolimatta Suomessa ei ole tutkittu paljon vanhempien päihdeongelmaa lapsen näkökulmasta, sen sijaan aihetta on tutkittu ulkomailla enemmän. (Havio, Inkinen & Partanen 2008, 158.)

Lapsilla on taipumus peitellä vanhempien päihdeongelmaa ja suojella itseään sekä muita sen tuomilta haitoilta. Ympäristön suhtautumista, kuten leimaamista ja hylkäämistä, pelätään, ja tämä voi vaikuttaa avun hakemiseen ja sen saamiseen. Monet lapset hoitavat perheessä asioita, joista vanhemman kuuluisi ottaa vastuu. (Itäpuisto 2005.) Tämän takia on tärkeää, että terveydenhuollon ammattilaisilla olisi valmiuksia tunnistaa lapsi, joka kärsii vanhempien päihdeidenkäytöstä ja tarjota tukea lapselle. Tuen ja hoidon jatkuvuuden turvaaminen on tärkeää, ja lapsille kohdistettuja palveluita tulisi kehittää, koska lapset eivät välttämättä tiedä, mistä hakea apua tai mitä oikeuksia heillä on. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2011).

Kiinnostus aihetta kohtaan heräsi kuultuani ”Lasinen lapsuus – Sirpaleinen mieli (2012-2015)” –hankkeesta, jota koordinoivat A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus, Mielenterveyden keskusliitto ja Suomen Mielenterveysseura. Hankkeen tavoitteena on vähentää haittoja, jotka aiheutuvat lapselle vanhempien päihdeiden käytön seurauksena, sekä ehkäistä päihde- ja mielenterveysongelmien siirty-

mistä sukupolvelta toiselle (A-klinikkasäätiö 2012). Olen kiinnostunut aiheesta, sillä haluaisin tulevaisuudessa tehdä töitä päihdeongelmaisten ja heidän omaisten auttamiseksi. Harjoittelujaksojen lisäksi aiheen tutkiminen opinnäytetyön muodossa lisää omaa ammatillista kasvuani ja tietämystä aiheesta.

2 Päihteet

Tässä opinnäytetyössä päihteillä tarkoitetaan alkoholia ja huumeita. Päihteitä käytetään useissa maailman kulttuureissa eri tavoin, sillä jokaisen kulttuurin päihteiden käyttöön vaikuttavat muun muassa siihen liittyvät normit ja yhteiskunnan säätelytoimenpiteet. Säätely voi olla joko omaehtoista tai yhteiskunnan taholta tulevaa suunnitelmallista säätelyä. Omaehtoiseen säätelyyn vaikuttavat sosiaaliset normit ja vallitseva kulttuuri, sen sijaan yhteiskunta voi vaikuttaa päihteiden käyttöön ehkäisevän päihdetyön keinoin. Tällaisia keinoja ovat esimerkiksi alkoholin hintapolitiikka, terveystasvatus sekä alkoholi- ja huumevalvonta. (Havio ym. 2008, 50.)

Päihteiden käyttö on nykyään yleistä eikä suurimmalle osalle käyttäjistä aiheudu siitä merkittävää haittaa. Haittojen ilmaantuminen riippuu käytön tasosta eli käyttötavasta ja siitä, kuinka usein päihdettä käytetään. Jos käytön seurauksena syntyy riippuvuus päihteeseen, tällöin vaihtoehtona on yleensä joko raittius tai riippuvuuskäyttö. (Havio ym. 2008, 53.)

2.1 Alkoholi

Vuosikymmenten aikana alkoholin kulutus on kasvanut Suomessa. Vuonna 2008 kokonaiskulutus oli kolminkertainen vuoteen 1968 verrattuna. (Karlsson & Österberg.) Kokonaiskulutus sataprosenttista alkoholia asukasta kohti oli 10,4 litraa vuonna 2008. Vuonna 2013 tilastot esitettiin litroina 15 vuota täyttäneitä asukasta kohti. Silloin vastaava luku oli 11,6 litraa. (THL 2014.) Terveys 2000 – tutkimuksen mukaan 30-64 -vuotiaista suomalaisista riskikäytön, haitallisen käytön tai alkoholiriippuvuuden kriteerit täytti 17 prosenttia miehistä ja 5 prosenttia naisista. On kuitenkin todennäköistä, että luvut ovat aliarvioita, koska tutkimuksessa ei ole huomioitu runsasta kertajuomista. (Aalto & Seppä 2009, 14.)

Keskeinen alkoholin aiheuttama terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttava haitta on alkoholiriippuvuus, mikä lisää riskiä muihin alkoholin aiheuttamiin sairauksiin. Alkoholin suurkulutuksen rajaksi on Suomessa määritelty työkäisille miehille vähintään 24 annosta viikossa tai vähintään 7 annosta kerralla. Naisilla vastaavat luvut ovat 16 annosta viikossa ja 5 annosta kerralla. Alkoholiannos vastaa

33 cl keskiolutta, 12 cl mietoa viiniä tai 4 cl väkeviä. (Aalto & Seppä 2009, 12-13.)

Alkoholin liikakäyttö voidaan jakaa riskikäyttöön, haitalliseen käyttöön ja alkoholiriippuvuuteen. Riskikäytössä suurkulutuksen rajat ylittyvät, mutta merkittäviä haittoja tai riippuvuutta ei ole ilmaantunut. Riski on kuitenkin suuri saada alkoholin aiheuttamia haittoja. Haitallisessa käytössä psyykkisiä ja fyysisiä haittoja esiintyy, ja ne ovat selvästi tunnistettavissa ja määriteltävissä, mutta riippuvuutta ei vielä ole. Alkoholiriippuvuudelle tyypillistä on alkoholin käytön pakonomaisuus, juomista on vaikea hallita. Toleranssi kasvaa ja juomatta oltaessa ilmenee vieroitusoireita. Haitoista huolimatta riippuvainen ihminen jatkaa juomista. (Aalto & Seppä 2009, 11-13.)

2.2 Huumeet

Huumausaineiden käyttö on tasaantunut viime vuosina Suomessa verrattuna 1990-luvun loppuun, jolloin käyttö yleistyi (Partanen & Aalto 2009, 22). Vuonna 2010 tehdyn kyselytutkimuksen mukaan 15-69 –vuotiaista suomalaisista 17 prosenttia oli ainakin kerran elämässään kokeillut jotain laitonta huumetta. Kyselystä kävi myös ilmi, että sukupuolten välillä on eroa huumeiden käytössä. Miehistä 21 prosenttia oli kokeillut jotakin laitonta huumetta ainakin kerran elämässään, vastaava luku oli naisilla 14. (Hakkarainen 2011.)

Huumausaineiden käyttö voidaan luokitella kokeilukäytöksi, satunnaiseksi käytöksi, ajoittaiseksi käytöksi, säännölliseksi käytöksi ja jatkuvaksi käytöksi. Luokitteluun vaikuttavat käyttötiheys ja käyttöön liittyvien huumausaineiden hankintatapa. Kokeilukäytössä käyttäjä ei yleensä itse hanki ainetta, ja kokeilu jää muutamaan kertaan. Satunnaiskäyttö on samankaltaista, mutta liittyy esimerkiksi tiettyihin tilanteisiin, ja käyttäjän kaveripiiri hankkii käytettävät aineet. Käyttäjän jatkaessa satunnaiskäyttöä ja hankkiessa aineet itse voidaan puhua ajoittaisesta käytöstä. Viihdekäyttö on ajoittaista käyttöä, mille tyypillistä on se, että käyttö pyritään rajaamaan tiettyihin tilanteisiin vapaa-ajalla. Säännöllisessä käytössä käyttäjä hankkii aineita itse vakiintuneesti. Jatkuvalle käytölle ominaista on käyttäjän eläminen sisällä huumeekulttuurissa ja suhteet huumeiden välittäjiin. (Partanen & Aalto 2009, 25.)

Vuonna 2011 tehdyn kyselytutkimuksen mukaan lähes kaikki huumeita kokeileista henkilöistä ovat käyttäneet kannabista. Seuraavaksi eniten käytettyjä aineita olivat amfetamiini, ekstaasi ja kokaiini, joita noin kaksi prosenttia vastaajista oli kokeillut. Yksi prosentti oli kokeillut myös LSD:tä ja sieniä. Noin puoli prosenttia ilmoitti kokeilleensa gammaa (GHB) tai lakkaa (GBL) tai molempia näistä. Myös lääkeopioideja käytetään huumaustarkoituksessa, näistä morfiinia ja kodeiinia oli käyttänyt noin yksi prosentti suomalaisista. Buprenorfiinia käyttäneiden osuus oli vajaa yksi prosentti ja heroiinin vajaa puoli prosenttia. Päihtymystarkoituksessa lääkaineita oli käyttänyt seitsemän prosenttia. (Hakkarainen 2011.)

3 Päihteet ja vanhemmuus

Jos joku tai jotkut perheenjäsenistä käyttää päihteitä niin, että siitä aiheutuu haittaa perheen vuorovaikutukselle ja terveydelle, puhutaan päihteiden käytöstä kärsivästä perheestä. Ominaista on päihteiden pitkäaikainen käyttö ja suuret käytetyt määrät. Päihteet ottavat vallan perheessä ja ongelma määrittää perheen toimintaa. Perheenjäsenien käyttäytyminen muuttuu aina jollakin tavalla ongelman takia. (Åstedt-Kurki, Jussila, Koponen, Lehto, Maijala, Paavilainen & Potinkara 2008, 56.)

3.1 Vanhemmuus

Hyvä vanhempi voi olla lapselleen monella tavalla. Kasvuympäristöllä on suuri merkitys lapsen kasvulle ja kehitykselle. Kasvuympäristö voi sekä vahvistaa että haavoittaa lasta, merkitsevää kuitenkin on, kumpi näistä on hallitsevampaa. Lapsen turvalliseen kehityksen turvaavat riittävä ja hyvä ravinto sekä puhtaus. Lapselle on tarjottava rakkautta, välittämistä ja turvaa. Kehityksen kannalta myös riittävät virikkeet ovat välttämättömiä. (Lindroos 2010.) Lapsuudessa merkittävin ihmissuhdeympäristö lapselle on oma perhe, joka vaikuttaa olennaisesti lapsen psykososiaaliseen kehitykseen. Päihteitä käyttävä vanhempi ei aina voi tarjota riittävästi rakkautta ja huolenpitoa lapselle, vaan vanhempi voi olla henkisesti poissaoleva. Tunnusomaista on myös vanhemman muuttunut käytös ja persoonallisuus. (Havio ym. 2008, 158-159.)

Perheen roolit voivat olla ristiriitaiset, kun mukana elämässä ovat päihteet. Jos vanhempi käyttää päihteitä, voi toinen vanhempi huolehtia päihteitä käyttävästä puolisostaan. Päihdeongelmaisen puoliso saattaa tällaisessa tilanteessa kärsiä läheisriippuvuudesta. Toisinaan myös lapsi joutuu ottamaan vastuun perheen huolehtimisesta. Vanhemmat voivat luoda odotuksia lapsille, jolloin esimerkiksi vanhimmasta lapsesta tulee perheen vastuunkantaja. (Taitto 2002, 17.)

3.2 Kiintymyssuhde

John Bowlby (1976) on luonut kiintymyssuhdeteorian eläinten käyttäytymiseen liittyvien havaintojen pohjalta. Teorian mukaan ihmislapsella on luontainen turvallisuuden tarve, ja uhkaavassa tilanteessa lapsi turvautuu hoivaavaan aikuiseseen. Kiintymyssuhde voi jäädä kehittymättä todella poikkeavissa olosuhteissa, mutta yleensä vauvan ja hoivaajan välille kehittyy kiintymyssuhde, vaikka se ei välttämättä olisikaan kovin vahva tai myönteinen. Terveen kehityksen kannalta kiintymyssuhde on tarpeellinen, sillä lapsi pyrkii kokemuksiä jäsentämällä luomaan ennakoitavia syy-seuraus -ketjuja. Hoivaajan arvaamaton käytös vaikeuttaa näiden syiden ja seurausten ketjujen kehittymistä.

Kuullessaan lapsen itkua äiti yleensä reagoi siihen ja pyrkii rauhoittamaan lasta. Sen sijaan esimerkiksi alkoholisoitunut tai psykoottinen äiti voi toimia toisin ja arvaamattomasti lasta kohtaan. Äidin tapa reagoida lapsen avuntarpeeseen vaikuttaa siihen kuinka lapsi myöhemmin käyttäytyy. Kun lapsi saa tarvittaessa äidiltä huomiota, hän uskaltaa myöhemminkin ilmaista tunteitaan. Johdonmukainen reagointitapa myös suojaa lapsen kehittyvää keskushermostoa, kun kortisolipitoisuus ei nouse liian suureksi. Tällä tavoin lapselle muodostuu ns. työskentelymalleja, jotka ovat tiedostamattomia psyykkisiä rakenteita. Ne ohjaavat lapsen käytöstä vastaavissa tilanteissa ja niiden avulla lapsi saa käsityksen siitä, kuinka aikuinen hyväksyy lapsen. (Sinkkonen 2004, 1866-1867.)

3.3 Lapsi ja vanhemman päihdeongelma

Vanhemman käytöksen muuttuessa päihteiden takia lapsi saattaa kohdata hylätyksi ja torjutuksi tulemisen tunteita, jotka usein ovat lapselle pahinta koko tilanteessa. Tämä luo lapselle käsityksen, ettei hän ole minkään arvoinen, mikä heikentää lapsen itsetuntoa. Tyypillistä on myös tunteiden kieltäminen täysin, jol-

loin lapsi vähitellen oppii elämään tiedostamatta tunteitaan. Lapsi voi oireilla myös psykosomaattisesti, jolloin saattaa esiintyä unettomuutta, pahoinvointia, vatsavaivoja ja päänsärkyä. Myös kastelu ja tuhriminen voivat olla psykosomaattisia oireita. (Taitto 2002, 20-21.)

Avun hakemiseen ja saamiseen vaikuttaa pelko leimaamisesta eli stigmatisoinnista. Pahimmillaan koko perhe saa leiman vanhemman päihdeongelman takia, mikä voi johtaa sekä vanhempien että lasten itsevarmuuden ja itsearvostuksen vähenemiseen. Lapsi voi joutua syrjäytymiskierteeseen ja avun saaminen viivästyy. Oikeanlainen suhtautuminen lapseen ja hänen avuntarpeeseensa ehkäisee leimaamista ja siihen liittyviä ongelmia. Lapsen näkökulmasta avun hakemiselle voi olla suuri kynnyks, koska vanhemman päihdeongelman salailu ja asiasta valehtelu on tyypillistä. Tämän takia lapsen voi olla vaikeaa erottaa valheen ja toden rajaa. Valehtelua esiintyy myös asioista, joista ei tarvitsisi valehdella. (Havio ym. 2008, 158-159.)

Lapsen omat kokemukset vanhempien päihteidenkäytöstä saattavat myöhemmin vaikuttaa hänen omaan suhtautumiseensa päihteitä kohtaan. Päihteisiin liittyvät ongelmat voivat myös siirtyä sukupolvelta toiselle, sillä lapsi saa mallin päihteidenkäytöstä omilta vanhemmiltaan. Lapsuudessa opittu malli voi toistua aikuisuudessa ja ihminen toimii kuten vanhempansa. Taustalla saattaa myös vaikuttaa biologinen alttius tai perimä. Tämän lisäksi aikuisiällä voi esiintyä yksinäisyyttä ja ongelmia läheisissä ihmissuhteissa. (Taitto 2002, 17-18.) On kuitenkin muistettava, että lapsen kehitykseen vaikuttavat monet muut asiat perheen lisäksi, joten aina vanhemman päihdeongelma ei johda lapsen ongelmien syntymiseen. Lapsen ongelmat voivat pikemminkin olla pitkäaikaisen yhteisvaikutuksen tulos, johon on vaikuttanut perheen lisäksi myös ympäristö. (Havio ym. 2008, 159.)

4 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on kuvata vanhemman päihdeongelmaa lapsen näkökulmasta. Psykkisellä hyvinvoinnilla työssäni tarkoitan lapsen psyykkiseen tilaan, kasvuun ja kehitykseen liittyviä tekijöitä. Sosiaalisilla suhteil-

la viittaaan perheen sisäisiin ja perheen ulkopuolisiin sosiaalisiin suhteisiin. Etsin vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Kuinka vanhemman päihdeongelma vaikuttaa lapsen psyykkiseen hyvinvointiin?
2. Kuinka vanhemman päihdeongelma vaikuttaa lapsen sosiaalisiin suhteisiin?
3. Kuinka vanhempien päihdeongelmasta kärsivää lasta voi tukea?

Opinnäytetyön tavoitteena on koota tietoa, jota esimerkiksi sosiaali- ja terveystieteiden opiskelijat voivat hyödyntää opiskelussaan ja syventää tietämystään aiheesta. Myös työntekijät voivat hyödyntää tietoa työskennellessään perheiden kanssa, joissa vanhemmalla on päihdeongelma.

5 Opinnäytetyön toteutus

5.1 Systemaattinen kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä

Kirjallisuuskatsaus on tutkimusmenetelmä, joka kertoo, kuinka paljon määrätystään aiheesta on tutkittua tietoa. Aiheesta kerätyn tiedon avulla nähdään tutkitun tiedon kokonaismäärä. Kokonaisuuden pohjalta myös selviää, millaista tutkittua tietoa on sisällöllisesti ja menetelmällisesti. Systemaattiselle kirjallisuuskatsaukselle on ominaista korkealaatuisilla tutkimuksilla saadut tulokset. Muihin kirjallisuuskatsauksiin verrattuna systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa tutkimuksen eri vaiheet ovat erityisen tarkkoja. (Johansson 2007, 3-4.)

Suunnitteluvaiheessa aihe tulee rajata, asettaa tutkimuskysymykset ja määrittää sisäänotto- ja poissulkukriteerit (Johansson 2007, 6). Sisäänottokriteerien tulee olla täsmällisiä, johdonmukaisia ja olennaisia aiheeseen liittyen. Systemaattiset virheet vähenevät, kun sisäänottokriteerit on määritetty tarkoituksenmukaisiksi. (Pudas-Tähkä & Axelin 2007, 48.) Aiheen ja julkaisujen rajaaminen on tärkeää, koska kaikkea aiheesta tutkittua ei kannata etsiä. Kaikki julkaisut eivät ole luotettavia tai olennaisia tutkimuskysymyksiin nähden. Suunnitteluvaiheessa on myös arvioitava käytettäviä aikaresursseja sekä sitä, minkä tasoista työtä on tekevässä ja kuinka paljon se vaatii lähdemateriaalia. Tietolähteitä on jo pelkästään

internetissä useita, ja niistä sopivat tietolähteet tulee valita työn käyttötarkoituksen mukaan. Internetistä löytyvään tietoon on suhtauduttava kuitenkin kriittisesti. Tiedonhaun arviointia helpottaa, kun valitsee tietokantoja, joissa julkaisut ovat valvonnan alla. Käytettävien tietokantojen ja hakutermien määrittelyn jälkeen suoritetaan tiedonhaku. (Tähtinen 2007, 10-13.)

Tiedonhaku on systemaattisen kirjallisuuskatsauksen kannalta kriittinen vaihe, koska huonosti toteutettu haku voi vääristää tuloksia. Tarkoituksena on löytää relevantit tutkimukset, jotka vastaavat kriteerejä. Hakuprosessi tulee dokumentoida huolellisesti, koska sen avulla haku voidaan tarvittaessa toistaa. Systemaattisesta kirjallisuuskatsauksesta tekee luotettavan hakuprosessin toistettavuus. Haku voi tuottaa suuren määrän otsikkoja ja abstrakteja. Kaikki tulee käydä läpi ja valita sisäänottokriteerien perusteella tarkoituksenmukaiset viitteet mukaan. Aluksi voi valikoida julkaisuja otsikon perusteella ja abstraktien lukemisen jälkeen karsia sellaisia, jotka eivät vastaa sisäänottokriteerejä. (Pudas-Tähkä & Axelin 2007, 49-52.)

Valittuja julkaisuja tarkastellessa tulee huomioida tutkimuksen laatu ja luotettavuus. Niistä kertovat tutkimuksessa käytetyt menetelmät, populaatio, validiteetti, tulokset, tilastollinen merkitsevyys ja kliininen merkittävyys. Julkaisuista voi hahmottamisen tueksi tehdä taulukon, jossa ilmenee tutkimuksen keskeiset kohdat. (Stolt & Routasalo 2007, 62-67.)

5.2 Aineiston valinta

Etsin työhöni väitöskirjoja ja pro gradu -tutkimuksia, jotta tutkimukset olisivat tieteellisesti mahdollisimman laadukkaita ja luotettavia. Tutkimusten tuli olla julkaistu vuodesta 2005 eteenpäin, sillä esimerkiksi perherakenteet ja päihteidenkäyttö muuttuvat jatkuvasti. Tämän takia haluan opinnäytetyöhöni sellaisia julkaisuja, jotka sopivat myös vuoteen 2014. Jokaisen tutkimuksen tulee myös olla sellainen, että siitä löytyy vastauksia ainakin yhteen asettamaani tutkimuskysymykseen. Tutkimukset voivat olla joko suomen- tai englanninkielisiä, koska muilla kielillä tekstin tulkitseminen väärin voisi olla todennäköisempää.

Sisäänottokriteerit	Poissulkukriteerit
<ul style="list-style-type: none"> - väitöskirja tai pro gradu-tutkimus - suomen- tai englanninkieliset tutkimukset - tutkimukset, jotka on julkaistu vuodesta 2005 eteenpäin - tutkimukset, joiden sisältö liittyy asettamiini tutkimuskysymyksiin - saatavuus 	<ul style="list-style-type: none"> - muu julkaisu kuin väitöskirja tai pro gradu-tutkimus - muilla kielillä kuin suomeksi tai englanniksi julkaistut tutkimukset - ennen vuotta 2005 julkaistut tutkimukset - tutkimukset, joiden sisältö ei liity asettamiini tutkimuskysymyksiin - huono saatavuus

Taulukko 1. Sisäänotto- ja poissulkukriteerit

5.3 Tiedonhaku

Tarkan haun mahdollistaa hakutermien yhdistely eli ns. Boolean logiikan käyttäminen. Hakulausekkeitä voidaan yhdistää käyttämällä sanoja AND, OR ja NOT. Viitteiden määrää voidaan rajata ja vähentää käyttämällä operaattoreita AND ja NOT. Sen sijaan käyttämällä operaattoria OR hakuvaiheessa, viitteitä saadaan enemmän. (Tähtinen 2007, 24). Tiedonhaussa käytin Nelli-portaalin tietokantoja Medic, Melinda ja Arto. Hakusanat olivat last?, laps?, päihd?, alkoholi, huum?, vanhem?, parent? ja alcohol?.

Ensimmäisellä haulla Medic-tietokannan kautta löytyi yhteensä 37 julkaisua, joista otsikon, julkaisutyyppin ja julkaisuvuoden mukaan valitsin 5. Yksi näistä julkaisuista osoittautui lähemmän tarkastelun tuloksena epäolennaiseksi tutkimuskysymyksen kannalta, joten sitä en valinnut työhöni. Toisella haulla samasta tietokannasta löytyi 77 julkaisua, joista mukaan valikoitui 1 julkaisu. Arto-tietokannasta ei löytynyt yhtään kriteerien mukaista julkaisua. Melinda-tietokannan kautta löytyi 68 julkaisua, joista 2 olisi otsikon perusteella sopinut työhöni, mutta ne eivät olleet internetissä luettavissa eivätkä lainattavissa Lappeenrannan tiedekirjastosta. Lopulta kirjallisuuskatsauksessani on mukana yhteensä 5 julkaisua, jotka ovat kaikki pro gradu –tutkielmia tai väitöskirjoja. Valitut julkaisut ovat koottuna alla olevaan taulukkoot.

Tekijä, tutkimus	Tutkimustapa	Keskeiset tulokset
<p>Belt, R. 2013. Mother-Infant Psychotherapy Groups among Drug-Abusing Mothers. Preventing intergenerational negative transmission. Tampereen yliopisto. Väitöskirja.</p>	<p>Tutkimuksen tarkoituksena oli tutkia huumetaustaisten äitien interventioita avohoidossa, psykoanalyttisen äiti-vauvaryhmäterapian käyttökelpoisuutta ja vaikuttavuutta äiti-vauvaparien hoidossa (26). Vertailuryhmässä oli 25 huumetaustaista äitiä, jotka saivat yksilöllistä psykososiaalista tukea. Toisessa vertailuryhmässä oli raskaana olevia ei-päihdeongelmaisia naisia.</p>	<p>Huumetaustaiset äidit olivat raskauden aikana psykososiaalisesti kuormittuneita, tuen määrä läheisiltä oli vähäisempää. N. 80% äideistä sitoutui avohoitoon ja pystyi jättämään päihteet. Edellytyksenä varhainen hoitoonohjaus ja 9-12kk kestävä hoitosuhde 1-2 työntekijään. Sekä ryhmämuotoisessa että yksilöllisessä hoidossa äidin ja vauvan vuorovaikutus parani. Ryhmäpsykoterapia vähensi kielteisten vuorovaikutusmallien siirtymistä vauvalle.</p>
<p>Friis, A. 2010. Perhevalmennuksen käytänteet Suomessa: Terveystoimittajien näkökulma. Itä-Suomen yliopisto. Pro gradu –tutkielma.</p>	<p>Tarkoituksena oli kuvata perhevalmennuksen käytänteitä Suomessa. Aineisto muodostui Terveystoimittajien ja hyvinvoinnin laitoksella sijaitsevan Neuvolatyön kehittämis- ja tutkimuskeskuksen tehdyn äitiysneuvolan terveystoimittajien nettikyselyn (2008) ja täydennyskyselyn (2010) vastauksista. Vastauksia oli yhteensä 194.</p>	<p>Neuvola-asetuksesta ja kansallisista neuvolatyön ohjeistuksista huolimatta kaikkien neuvoloiden perhevalmennukseen ei kuulu vanhempien päihteidenkäytön tai perheväkivallan käsittely. Vanhempien toiveet kuullaan perhevalmennuksen sisältöön liittyen. Keskeisiä käsiteltäviä aiheita ovat mm. sosiaalinen ja henkinen tuki uudessa elämäntilanteessa, vanhemmuuden ja parisuhteen tukeminen, raskaus, synnytys</p>

		ja vauvan hoito.
Helenelund-Romppainen, R. 2008. Vanhemman psykososiaaliset ongelmat – lapsen kokemukset perheen arjesta – lapsikeskeisyys Näkymätön lapsi – hankkeessa. Kuopion yliopisto. Pro gradu – tutkielma.	Tutkimus toteutettiin Piela-veden ja Keiteleen Kansanterveystyön kuntayhtymässä käynnistyneessä Näkymätön lapsi – hankkeessa. Aineisto koottiin haastatteleamalla kuutta 8-12-vuotiasta lasta. Haastattelut toteutettiin teema-haastatteluina. Aineisto analysoitiin induktiivisesti sisällönerittelyllä.	Lasten voimavaroja kuormittavia tekijöitä ovat mm. vanhempien psykososiaalisten ongelmien vaikutus vanhemmuuteen, vanhemman lapsissa herättämät tunteet ja kodin ilmapiiri. Voimavaroja vahvistavat mm. sosiaaliset suhteet, positiivinen minäkuva ja tuen saaminen.
Honkanen, H. 2008. Perheen riskiolot neuvolatyön kontekstissa. Näkökulmana terveyden edistäminen. Kuopion yliopisto. Väitöskirja.	Tarkoituksena oli tarkastella neuvolan terveydenhoitajan toimintaa riskioloissa elävien perheiden kanssa. Aineisto koottiin yksilöhaastatteluista luoduista perhekuvauksista, terveydenhoitajien kirjallisista vastauksista avoimiin kysymyksiin ja ryhmä- ja yksilöhaastatteluista.	Keskeisiä perheen riskioleja ovat päihteiden käyttö, työttömyys, mielenterveysongelmat ja vanhemman uupumuksesta johtuvat arjen hallinnan ongelmat. Välitön toiminta perheiden kanssa tapahtuu vastaanottokäynneillä tai kotikäynneillä, välillinen toiminta tapahtuu yhteistyössä eri tahojen kanssa.
Itäpuisto, M. 2005. Kokeimuksia alkoholiongelmaitten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopisto. Väitöskirja.	Tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eläneiden lasten kokemuksia lapsuudestaan. Aineisto koostui erikäisten ihmisten haastatteluista ja kirjoituksista, jotka	Lapsilla ja aikuisilla on eri määritelmä siitä, kuka on alkoholiongelmainen. Toiminta vanhempana on heikkoa ja juova vanhempi aiheuttaa lapsessa pelkoa. Alkoholiongelmainen nähdään usein perheestä irral-

	ovat eläneet yhden tai kahden alkoholiongelmaksi määrittelemänsä vanhemman kanssa.	lisena jäsenenä. Vain harvat ovat saaneet lapsuudessaan apua. Ympäristön suhtautuminen asiaan kuvataan aineistossa leimaamisen ja hylkäämisen käsittein.
--	--	--

Taulukko 2. Opinnäytetyöhön valitut julkaisut.

5.4 Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysin avulla voidaan tarkastella asioiden tai tapahtumien merkityksiä, seurauksia ja yhteyksiä. Kerätty aineisto tiivistetään, jolloin ilmiöiden kuvaaminen onnistuu lyhyesti. Aineisto luokitellaan niin, että luokat ovat toisensa poissulkevia ja yksiselitteisiä. Sisällönanalyysin voi tehdä joko deduktiivisella tai induktiivisella päättelymenetelmällä. Deduktiivisuus tarkoittaa sitä, että päättely etenee yleisestä kuvauksesta yksittäistapaukseen eli se on teorialähtöistä. Sen sijaan induktiivinen päättely on aineistolähtöistä, jolloin päättely etenee yksittäistapauksista yleiseen. Sisällön analysointi voidaan jakaa useaan vaiheeseen, joihin kuuluvat analyysiyksikön valinta, aineistoon tutustuminen, pelkistäminen ja luokittelu, tulkinta ja sisällönanalyysin luotettavuuden arviointi. (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003, 21-29.)

Työssäni käytän induktiivista eli aineistolähtöistä päättelymenetelmää. Analyysiyksiköksi määrittelin aineistosta löytyvät keskeiset ilmaisut. Keräsin aineistosta tutkimuskysymyksiin vastaavia ilmaisuja, jonka jälkeen ryhmittelin ilmaisut omiin luokkiinsa. Ilmaisujen keräämisen ja luokittelun jälkeen abstrahoin eli pelkistin aineiston, jolloin luoduille luokille muodostuu yläluokka. Keskeiset ilmaisut ja luokat kokosin taulukkoon (liite 1).

6 Tulokset

Aineistosta esille nousseita asioita on luokiteltu tutkimuskysymysten mukaan. Vanhemman päihdeongelmalla on vaikutusta sekä lapsen psyykkiseen hyvinvointiin että sosiaalisiin suhteisiin. Lisäksi on eritelty keinoja, joilla päihteiden käytön voi ottaa puheeksi ja kuinka vanhemman päihdeongelmasta kärsivää lasta voisi tukea.

6.1 Kuinka vanhemman päihdeongelma vaikuttaa lapsen psyykkiseen hyvinvointiin?

Työhöni valituista julkaisuista käy ilmi, että vanhemman päihdeongelman herättämät tunteet lapsessa voivat olla hyvin vaihtelevia ja jopa ristiriitaisia. Vanhempi voi vaikuttaa lapsen näkökulmasta myös erilaiselta päihtyneenä kuin selvänä. Perheen roolit jakautuvat uudelleen päihdeongelman takia, jolloin rooleihin syntyy myös ristiriitoja ja tilanne on usein lapselle psyykkisesti kuormittava.

6.1.1 Vanhemman päihdeongelman herättämät tunteet lapsessa

Alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa eletyssä lapsuudessa koetuista tunteista korostuvat pelko ja häpeä. Pelkoa esiintyy varsinkin tilanteissa, joissa on väkivaltaa tai sen uhka, mutta myös muissa tilanteissa. (Itäpuisto 2005, 69-74.) Myös psykososiaalisista ongelmista, päihdeongelma mukaan lukien, kärsivien vanhempien lapset kokevat pelkoa. Sen lisäksi keskeisiä koettuja tunteita ovat huoli, suru ja kaipuu. (Helenelund-Romppainen 2008, 70.) Vaikea tilanne kotona voi aiheuttaa epätoivon tunteen, minkä myötä lapsella voi esiintyä itsemurha-ajatuksia, jos tilanteesta ei näytä olevan muuta ulospääsyä (Itäpuisto 2005, 86). Itäpuiston (2005) tutkimusaineiston mukaan joka kolmas lapsi on kokenut tai nähnyt fyysistä väkivaltaa. Jos otetaan huomioon myös henkinen, seksuaalinen, sosiaalinen ja taloudellinen väkivalta, on sen uhreiksi joutunut jopa kaksi kolmasosaa lapsista.

6.1.2 Vanhemman käytös lapsen näkökulmasta

Humalaista vanhempaa kuvataan piittaamattomaksi, sillä hän häiritsee muita käytöksellään jopa tahallisesti. Välinpitämättömyys voi olla jopa niin voimakasta, että vanhemman käytös tulkitaan sadistiseksi ja uskotaan vanhemmalla olevan

tietoinen vahingoittamisen halu. (Itäpuisto 2005, 73.) Myös psykososiaalisista ongelmista kärsivää vanhempaa kuvaillaan välinpitämättömäksi sekä uhkailevaksi ja henkisesti julmaksi (Helenelund-Romppainen 2008, 70). Sen sijaan osa alkoholiongelmallisista vanhemmista korostaa lapsilleen näiden olevan syyttömiä ongelmiinsa. Lapset voivat saada myös tukea ja lohdutusta vanhemmalta. Tämä kuitenkin osoittaa, että vaikka perheessä ei olisi konflikteja tai ulkoapäin havaittavia ongelmia, lapsi voi kokea vanhemman alkoholiongelman siitakin huolimatta ongelmalliseksi. Vaikka toinen vanhemmista ei kärsisi alkoholiongelmas- ta ja alkoholinkäyttö olisi vain satunnaista, lapsi voi kokea sen silti ahdistavana. Toisinaan lapset kokevat vanhemman alkoholinkäytön melko harmittomaksi, jos vanhempi ei häiritse muita ja on esimerkiksi toisessa huoneessa erillään muus- ta perheestä juodessaan. Vanhempi saattaa olla myös tavallista rentoutuneem- pi ja leikittää lapsia enemmän kuin selvänä ollessaan. (Itäpuisto 2005, 73-74, 82.) Lasten ei ole välttämättä helppoa puhua vanhemman herättämistä negatii- visista tunteista, koska lapset voivat olla lojaaleja vanhempaa kohtaan. Lapset myös kasvatetaan kulttuurissamme kunnioittamaan vanhempiaan. (Helenelund- Romppainen 2008, 70.)

6.1.3 Perheen ristiriitaiset roolit

Vaikka vanhemman alkoholinkäyttö herättää lapsessa negatiivisia tunteita, toi- sinaan lapsi kuitenkin pyrkii suojelemaan vanhempansa. Perheessä lapsi voi joutua erilaisiin tunnetehtäviin. Tunnetyö voi olla esimerkiksi vanhemman miel- lyttämistä. Usein tunnetyötä tehdään ei-alkoholiongelmaista vanhempaa koh- taan, jolloin häntä pyritään suojelemaan ja esimerkiksi pyritään salaamaan toi- sen vanhemman tekoja. (Itäpuisto 2005, 103.)

Lapset pyrkivät suojelemaan itseään ja selviytymään tilanteissa, jotka uhkaavat heidän hyvinvointiaan. Vaikeissa tilanteissa lapset joutuvat tekemään päätöksiä ja osaavat olla kekseliäitä. Lasten selviytymistä kuvattaessa esille nousee kui- tenkin usein voimattomuuden ja kyvyttömyyden tunteita, koska lapsen ei ole helppoa vaikuttaa vanhemman alkoholinkäyttöön. (Itäpuisto 2005, 108.)

6.2 Kuinka vanhemman päihdeongelma vaikuttaa lapsen sosiaalisiin suhteisiin?

Äidin päihdeongelma vaikuttaa äidin ja vauvan välisen vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen kehittymiseen. Äidin negatiiviset lapsuuden kokemukset saattavat heijastua hänen omaan lapseensa, minkä takia on tärkeää pyrkiä katkaisemaan negatiivinen kierre sukupolvien välillä. Päihdeongelmallisille äideille erityisen tyypillisiä käyttäytymismalleja ovat vihamielinen ja tunkeutuva käytös lasta kohtaan, mikä ovat haitallisia lapsen kehityksen kannalta. (Belt 2013, 5, 73.)

Psykososiaalisista ongelmista kärsivän vanhemman lapsi kokee suhteensa vanhempaan etäisenä, ja osa lapsista kokee vanhemman jopa vieraana (Helenelund-Romppainen 2008, 41). Lapsi ei välttämättä käytä sanaa ”perhe” puhuessaan vanhemmistaan, koska perhejäsenyys näyttää olevan pikemminkin tunnepitoista eikä sitä voi määritellä asumissuhteen mukaan. Jos tunnesuhde puuttuu yhtä perheenjäsentä kohtaan, lapsi ei koe hänen kuuluvan perheeseen. (Itäpuisto 2005, 73.) Lapsi voi myös joutua ottamaan vastuuta perheen asioiden ja pienempien sisarusten hoitamisesta sekä olemaan perheen huoltajan roolissa. Tämän lisäksi lapsen on huolehdittava omasta koulunkäynnistään. Nämä asiat yhdessä ovat lapselle raskaita, koska lapsi voi olla jo pelkästään fyysisesti hyvin väsynyt, jos kotona ei ole mahdollista nukkua vanhempien alkoholinkäytön takia. (Itäpuisto 2005, 102, 106-107.)

Lapsen suhde muihin ihmisiin saattaa kärsiä vanhemman alkoholiongelman takia. Tuen tarjoamisen sijaan lähiympäristö voi sulkea lapsen yhteisön ulkopuolelle. Muut vanhemmat voivat esimerkiksi kieltää omia lapsia leikkimästä lapsen kanssa, jos tietävät perheen tilanteesta. Tyypillistä on myös leimaaminen lapsen perhetaustan takia, mihin liittyy mm. pilkkaaminen sekä kodin ympäristössä että koulussa. (Itäpuisto 2005, 93-95.)

6.3 Kuinka vanhemman päihdeongelmasta kärsivää lasta voi tukea?

Julkaisuista käy ilmi, että neuvola on ensimmäinen paikka, jossa vanhemman päihdeongelma voi tulla ilmi. Lapsen kannalta olisi tärkeää, että päihdeistä puhuttaisiin neuvolakäynneillä avoimesti, jotta mahdollinen päihdeongelma tunnistettaisiin tarpeeksi ajoissa eikä päihdeongelma ehtisi vaikuttaa lapsen kehityk-

seen negatiivisesti. Lapsen kasvaessa vanhemman päihdeongelma voi luoda haasteita lapsen ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen ja kiintymyssuhteen muodostumiseen.

6.3.1 Ennaltaehkäisy ja varhainen puuttuminen

Lapsen ollessa pieni yksi mahdollisuus puuttua perheen mahdollisiin ongelmiin on asioiden puheeksi ottaminen neuvolassa. Lastenneuvolaoppaan suosituksen mukaan neuvolassa tulisi käyttää Audit-lomaketta, minkä tarkoituksena on edistää vanhempien alkoholinkäytön ja siihen liittyvien riskien itsetarkkailua. Jos lomakkeen tuloksen perusteella herää huoli vanhemman liiallisesti alkoholinkäytöstä, on tärkeää avata avoin keskustelu aiheesta, minkä tukena voi käyttää alkoholin suurkuluttajan lyhytneuvontamallia. Neuvolan terveydenhoitajilla on suuri vastuu varhaisen puuttumisen kannalta, koska vanhemmat eivät välttämättä ole minkään muun tahon asiakkaita. Neuvola voi olla myös ensimmäinen paikka, jossa vanhemmalle tulee syy miettiä omaa alkoholinkäyttöään. (Honkanen 2008, 146.) Suosituksista huolimatta päihteiden käytöstä ei aina puhuta perhevalmennuksessa. Sen tulisi kuitenkin olla olennainen osa perhevalmennuksen sisältöä. (Friis 2010, 49.)

Huumeongelmasta kärsivien äitien on havaittu hyötyvän psykoanalyttisesta äiti-vauva -ryhmäterapiasta, joka auttaa äitejä käsittelemään negatiivisia tunteita ja ehkäisee lapsen kehittymisen vaurioitumista. Äitien sitoutuminen päihteettömään elämäntapaan vaatii hyvän sosiaali- ja terveydenhuollon verkoston, jotta päihdeongelmaiset äidit tunnistetaan ajoissa ja ohjataan hoitoon. Edistävänä tekijänä on myös turvallinen ja pitkäkestoinen hoitosuhde samana pysyvään työntekijään. (Belt 2013, 7.)

6.3.2 Päihdeongelman puheeksiotto

Helene Lund-Romppaisen (2008) tutkimusta varten haastatelluiden lasten voimavaroja vahvistettiin kuuntelemalla heidän kokemuksiaan ja kertomalla heille merkityksellistä tietoa heidän perheidensä tilanteista. Kokemuksista kertominen oli lapsille helpompaa, kun heillä oli vanhempiensa lupa puhua perheen tilanteesta. Kuulemistilanteessa lapset kokivat asioista puhumisen lohduttavaksi ja helpottavaksi, jos he pystyivät luottamaan kuuntelemaan henkilöön. Sen sijaan

lapset, jotka eivät luottaneet kuulijaan, kokivat tilaisuuden raskaaksi kokemukseksi. He olivat huolissaan siitä, tulisiko kertomisesta seurauksia heille tai perheelle, ja asioiden muistelu aiheutti heissä pahaa oloa.

Lapset toivovat aikuisten näkevän heidän hätänsä ja vaikean elämäntilanteen sekä puuttuvat asioihin herkemmin ja aikaisemmassa vaiheessa. Lapsen ei ole helppoa puhua vanhempiinsa liittyvistä negatiivisista tunteista. Tämän vuoksi lapset toivovat voivansa vaikuttaa siihen, järjestetäänkö kuulemistilaisuuksia kotona vai kodin ulkopuolella. Aikuisilta he toivovat herkkyyttä ja hienotunteisuutta asioista puhuttaessa. Lapsen kypsyyden ja kognitiiviset taidot tulee huomioida kuulemistilanteessa. Lapset toivovat tilanteen olevan vuorovaikutuksellinen, ja aikuisen esittävän laajojen kysymysten sijasta lyhyitä, tarkentavia kysymyksiä. (Helenelund-Romppainen 2008, 73-75.)

Lasten näkökulmasta sosiaaliviranomaisten puuttumista perheen tilanteeseen sekä pelätään että toivotaan. Sosiaaliviranomaisten koetaan usein olevan ainoa taho, joka pystyy vanhemman alkoholiongelmaan puuttumaan. Tätä kuitenkin pelätään sen takia, koska lapset eivät välttämättä ole kuitenkaan halukkaita muuttamaan kotoa pois, vaikka tilanne siellä olisikin ongelmallinen. (Itäpuisto 2005, 91.)

7 Luotettavuus ja eettisyys

Halusin tehdä opinnäytetyön vanhemman päihdeongelman vaikutuksista lapseen. Valitsin menetelmäksi systemaattisen kirjallisuuskatsauksen, koska aihe on monille sen kokeneille arka, minkä vuoksi käytössä olevilla resursseilla olisi ollut haastavaa tai jopa mahdotonta toteuttaa esimerkiksi kyselytutkimusta. Tutkittaessa ihmisiä ja inhimillistä toimintaa, tulee eettiset näkökulmat erityisesti huomioida (Leino-Kilpi & Välimäki 2003, 285). Aihe kiinnostaa minua ammatillisesti, koska haluaisin työskennellä mielenterveys- ja päihdeasiakkaiden parissa, ja koska ongelmat vaikuttavat usein koko perheeseen. Halusin aiheen raja-uksella korostaa sitä, että vanhemman päihdeongelma vaikuttaa lapseen muillakin tavoin, kuin pelkästään sikiövaurioina, joita usein aiheesta puhuttaessa korostetaan.

Internetistä löytyvään tietoon on suhtauduttava varauksella, koska kuka tahansa voi ladata sinne materiaalia. Luotettavuuden arviointia helpottaa sellaisen tiedon valitseminen, mikä on läpikäynyt tiukan valvonnan ennen julkaisua. (Tähtinen 2007, 13.) Tietolähteiden valinta voi vaikuttaa merkittävästi tuloksiin ohjaamalla tai vinouttamalla tuloksia tiettyyn suuntaan. Ihmisiä tutkittaessa tulisi valita tutkimustapa, josta aiheutuu tutkittaville mahdollisimman vähän haittaa, jolloin esimerkiksi aikaisempaa kirjallisuutta voidaan käyttää tutkimusmateriaalina. (Leino-Kilpi & Välimäki 2003, 289.) Valitsemieni julkaisujen suhteen olin kriittinen, mikä vaikutti sisäänottokriteerien määrittelyyn. Tämän takia valitsin työhöni pelkästään pro gradu –tutkielmia ja väitöskirjoja enkä ottanut mukaan esimerkiksi lehtiartikkeleita. Työstäni olisi tullut laajempi, jos olisin ottanut mukaan esimerkiksi lehtiartikkeleita ja kirjallisuutta. Ottamalla mukaan ennen vuotta 2005 julkaistuja tutkimuksia, olisin myös saanut lisää materiaalia. Halusin kuitenkin rajata julkaisutyyppejä, koska usein lehtiartikkelitkin perustuvat jonkin muun tahon tekemiin tutkimuksiin, kuten väitöskirjoihin. Tällä tavoin vältin käyttämästä ns. toisen käden lähteitä. Teoriaosassa nousee esille samat aihepiirit kuin tuloksissa, mikä lisää luotettavuutta.

Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen luotettavuutta lisää prosessin kriittinen arviointi. Vaiheet tulee kirjata ylös tarkasti, koska tämän avulla prosessin ja tulosten luotettavuutta voidaan arvioida paremmin. Työssä on myös mainittava, millä kriteereillä on tietoa hakenut. (Pudas-Tähkä & Axelin 2007, 53-54.) Opin- näytetyötä tehdessäni tutustuin tarkasti käyttämiini viitekantoihin ja niiden käyttöön, jotta onnistuisin tekemään tiedonhaun mahdollisimman kattavasti. Kirjasin myös tiedonhaun vaiheet ylös. Täysin kattavaksi en saanut työtäni resurssien puutteen vuoksi, joten jätin kaksi julkaisua pois, koska niitä ei löytynyt internetistä eikä lähellä olevista kirjastoista.

8 Pohdinta

Opinnäytetyön tekeminen on monivaiheinen prosessi, johon tulisi varata riittävästi aikaa. Olen tehnyt tämän opinnäytetyön suunnitelmavaiheesta lähes valmiiksi melko lyhyessä ajassa. Työstä olisi tullut laajempi, jos siihen olisi käytetty enemmän aikaa ja muita resursseja, esimerkiksi rahaa joidenkin julkaisujen ti-

laamiseen. Enemmän resursseja olisi myös ollut käytettävissä, jos olisin tehnyt opinnäytetyöni kahdestaan tai ryhmässä. Työssäni esille tulevat asiat ovat kuitenkin olleet hyödyllisiä ammatillisen kehitykseni kannalta ja olen oppinut paljon tutkimuksen tekemisestä.

Aiheen valinta tuntui ensin vaikealta, mutta lopulta tämä aihe tuntui mielenkiintoisimmalta ja toteuttamiskelpoiselta. Aihe on ajankohtainen nyt ja hyvin todennäköisesti myös tulevaisuudessa. Rajasin aiheen ja sisäänottokriteerit tietoisesti tarkkaan. En halunnut yli 10 vuotta vanhoja tutkimuksia, koska muun muassa päihteidenkäyttö ja perhemuodot ovat muuttuneet vuosien aikana. Halusin myös käsitellä nimenomaan psyykkisiä ja sosiaalisia vaikutuksia ja jättää fyysiset vaikutukset vähemmälle huomiolle tässä työssä, koska sosiaali- ja terveysalalla on tärkeää tunnistaa myös sellaisia asioita, joita ei silmin näkemällä huomaa.

Tuloksissa huomiota herätti erityisesti se, että päihteiden käyttöä ei oteta riittävästi usein puheeksi esimerkiksi neuvolassa. Oletan, että asian puheeksi ottaminen on vaikeaa myös muualla terveydenhuollossa. Hoitajana saattaa pelätä loukkaavansa asiakasta kysymällä päihteiden käytöstä. Keskusteltaessa asiasta sekä aikuisen että lapsen kanssa tulisi muistaa olla hienotunteinen eikä suhtautua asiaan tuomitsevasti, vaan tarjota apua. Tällä tavoin usein pelätyt mielikuvat välittömästä huostaanotosta vähenisivät, sillä sekä lapset että vanhemmat pelkäävät lapsen huostaanottoa, mikäli vanhemman päihteiden käyttö tulee ilmi. Olisi tärkeää tuoda esille muita keinoja auttaa perhettä, mikä voisi tehdä avun hakemisesta helpompaa. Tuloksista käy myös ilmi, kuinka kaottinen perheen tilanne voi pahimmillaan olla ja lapsen kokemukset voivat vaikuttaa myös myöhemmässä elämänvaiheessa. Ongelmat eivät ole pelkästään perheen sisällä, vaan ne vaikuttavat myös lapsen muuhun elämään, kuten koulunkäyntiin ja ystävyssuhteisiin. Myös tulevaisuudessa sosiaali- ja terveysalalla tulisi olla entistä paremmat valmiudet tunnistaa perheen tilanne ja puuttua siihen oikealla tavalla.

Jatkotutkimusaiheena voisi olla päihdeongelman aiheuttamat muutokset parisuhteeseen tai perheeseen, jolloin asiaa tarkasteltaisiin päihteitä käyttävän

ihmisen puolison näkökulmasta. Seuraavissa tutkimuksissa voisi myös huomioida, onko perheessä äidin ja isän päihteiden käytöllä eroavaisuutta.

Lähteet

Aalto, M. & Seppä, K. 2009. Alkoholien liikkakäyttö. Mielenterveys- ja päihdeongelmien varhainen tunnistaminen. Opas ennaltaehkäisevän työn ammattilaisille. THL. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/8c520a2b-6ed1-4789-bc9b-8597c85121ee> Luettu 22.9.2014.

A-klinikkasäätiö. 2012. Lasinen lapsuus. <http://www.lasinenlapsuus.fi/> Luettu 28.8.2014

Belt, R. 2013. Mother-Infant Psychotherapy Groups among Drug-Abusing Mothers. Preventing intergenerational negative transmission. Tampereen yliopisto. Lääketieteen yksikkö. Väitöskirja.

Friis, A. 2010. Perhevalmennuksen käytänteet Suomessa: Terveystieteiden näkökulma. Itä-Suomen yliopisto. Hoitotieteen laitos. Pro gradu –tutkielma.

Hakkarainen, P. 2011. Huumeiden käyttö Suomessa. THL. <http://www.paihdelinkki.fi/tietoiskut/112-huumeiden-kaytto-suomessa> Luettu 4.10.2014.

Havio, M., Inkinen, M. & Partanen, A. (toim.) 2008. Päihdehoitotyö. Helsinki: Tammi.

Helenelund-Romppainen, R. 2008. Vanhemman psykososiaaliset ongelmat – lapsen kokemukset perheen arjesta – lapsikeskeisyys Näkymätön lapsi – hankkeessa. Kuopion yliopisto. Hoitotieteen laitos. Pro gradu –tutkielma.

Honkanen, H. 2008. Perheen riskiolot neuvolatyön kontekstissa. Näkökulmana terveyden edistäminen. Kuopion yliopisto. Hoitotieteen laitos. Kuopion yliopiston julkaisuja E. yhteiskuntatieteet 160. Väitöskirja.

Itäpuisto, M. 2005. Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopisto. Sosiaalipsykologian ja sosiologian laitos. Kuopion yliopiston julkaisuja E. yhteiskuntatieteet 124. Väitöskirja. http://www.lastenseurassa.fi/pub/files/maritta_itapuisto.pdf Luettu 28.8.2014

Johansson, K. 2007. Kirjallisuuskatsaukset – huomio systemaattiseen kirjallisuuskatsaukseen. Teoksessa Johansson, K., Axelin, A., Stolt, M., Ääri, R-L. (toim.) Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turun yliopisto. Turku, 3-4.

Karlsson, T. & Österberg, E. 2014. Mitä tilastot kertovat suomalaisten alkoholinkäytöstä? THL. Mitä tilastot kertovat suomalaisten alkoholinkäytöstä? http://www.thl.fi/fi_FI/web/neuvoa-antavat-fi/mita-tilastot-kertovat-suomalaisten-alkoholinkaytosta Luettu 22.9.2014.

Latvala, E. & Vanhanen-Nuutinen, L. 2003. Laadullisen hoitotieteellisen tutkimuksen perusprosessi: sisällönanalyysi. Teoksessa Janhonen, S., Nikkonen, M. (toim.) Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. 2. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.

Leino-Kilpi, H., Välimäki, M. 2003. Etiikka hoitotyössä. Helsinki: WSOY.

Lindroos, L.. 2010. Hyvä vanhemmuus. Päihdelinkki. A-Klinikkasäätiö.
<http://www.paihdelinkki.fi/tietoiskut/337-hyva-vanhemmuus> Luettu 5.10.2014.

Partanen, A., Aalto, M. 2009. Huumausaineet. Mielenterveys- ja päihdeongelmien varhainen tunnistaminen. Opas ennaltaehkäisevän työn ammattilaisille. THL. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/8c520a2b-6ed1-4789-bc9b-8597c85121ee> Luettu 4.10.2014.

Pudas-Tähkä, S-M. & Axelin, A. 2007. Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen aiheen rajaus, hakutermit ja abstraktien arviointi. Teoksessa Johansson, K., Axelin, A., Stolt, M., Ääri, R-L. (toim.) Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turun yliopisto. Turku, 48.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2011. Päihdeongelmaisten vanhempien lasten tukipalvelujen varmistaminen. Työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2011:14.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=2872962&name=DLFE-15134.pdf Luettu 28.8.2014

Sinkkonen, J. 2004. Kiintymyssuhdeteoria – tutkimuslöydöksistä käytännön sovelluksiin. Duodecim. (Duodecim 2004;120:1866–73)
<http://www.terveyskirjasto.fi/xmedia/duo/duo94437.pdf> Luettu 22.9.2014.

Stolt, M. & Routasalo, P. 2007. Tutkimusartikkelien valinta ja käsittely. Teoksessa Johansson, K., Axelin, A., Stolt, M., Ääri, R-L. (toim.) Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turun yliopisto. Turku. 62-67.

Taitto, A. 2002. Huomaa lapsi. Päihdeongelma perheessä. Helsinki: Lasten Keskus/LK-kirjat.

THL. Alkoholijuomien kulutus 2013. Suomen virallinen tilasto. Tilastoraportti 9/2014, 15.4.2014. <http://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/paihteet-ja-riippuvuudet/alkoholi/alkoholijuomien-kulutus> Luettu 22.9.2014.

Tähtinen, H. 2007. Systemaattinen tiedonhaku hoitotieteen näkökulmasta. Teoksessa Johansson, K., Axelin, A., Stolt, M. & Ääri, R-L. (toim.) Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Turun yliopisto. 10-13, 24.

Åstedt-Kurki, P., Jussila, A-L., Koponen, L., Lehto, P., Maijala, H., Paavilainen, R. & Potinkara, H. 2008. Kohti perheen hyvää hoitamista. Helsinki: WSOY

Ilmaisut	Alaluokka	Yläluokka
Pelko Häpeä Piittaamattomuus Häiritsevyys Vahingoittamisenhalu Epätoivo Turvallisuus Viha Huoli Suru Kaipuu Lohduttomuus Tunnettyö Kyvyttömyys Voimattomuus	Psykkiseen hyvinvointiin vaikuttavat tekijät	Vanhemman päihdeongelman psyykkiset ja sosiaaliset vaikutukset lapseen
Vuorovaikutus Kiintymyssuhde Huostaanotto Tunkeutuva käytös Väkivalta Läheisriippuvuus Ulkopuolelle sulkeminen Etäisyys	Sosiaaliin suhteisiin vaikuttavat tekijät	
Puheeksiotto Audit-lomake Sosiaalitoimi Selviytymiskeinot Suojaava yhteisö	Lapsen tukeminen	

Taulukko 3. Psykkiseen hyvinvointiin ja sosiaaliin suhteisiin vaikuttavat tekijät sekä lapsen tukeminen